

K. D. USINSZKIJ „AZ OROSZ NEMZET NEVELŐJE“.

A Magyar Paedagogiai Társaság 1947. évi január 18-án tartott ülésén felolvasott székfoglaló előadás.

I.

Az orosz nép a mult esztendőben nagy kegyelettel ünnepelte Konsztantin Dmitrijevics *Usinszkij* emlékezetét halálának hetvenötéves fordulóján. Jelenlőségét egyetlen mondat eléggé kifejezi: mi, magyarok Fáy Andrással, Széchenyivel, Eötvös Józseffel rokon lelket és törekvéseket fedezhetünk fel benne, az oroszok viszont Comeniushoz, Rousseauhoz, Pestalozzihoz rokonítják, az orosz neveléstudomány és iskola atyját tisztelik benne, s benne látják az *első nagy orosz nemzetnevelőt*.

A közvetlen közeli multig tartott Kelet és Nyugat közötti szellemi elzárkózás még napjainkban is csak fokozatosan enyhül, — a természetes nyelvi akadályokon kívül könyvtártechnikai okokból is. Az *Usinszkij*ra vonatkozó hatalmas orosznyelvű szakirodalom könyvtárainkban még nem lelhető fel. A nagy nevelővel való foglalkozást számunkra szerencsés módon mégis lehetővé tette a moszkvai Neveléstudományi Akadémiának *Usinszkij* emlékezetének szentelt kiadványa. A Szovjetkzskaja Pjedagogika 1945-ik évi 12-ik kötete az orosz pedagógiai elmélet- és neveléstörténet legnevesebb szakembereinek cikkei, tanulmányait és értekezéseit közli *Usinszkij* pályájáról, írói, nevelői, intézményeket szervező és tudományos munkásságáról, különösen figyelmet szentelve világnézeti felfogásának, lélektani, didaktikai és morálpedagógiai eszméinek s annak a mélységes nemzetnevelői lelkületnek, amely *Usinszkij* kétségtelenül az orosz művelődéstörténet egyik legjelentősebb alakjává s — hitünk szerint is — az egyetemes neveléstörténet egyik legtisztelreméltóbb értékévé teszi. Megemlékezésünk anyagát a szóbanforgó akadémiai kiadvány szerzőinek (V. P. Pavomkin, E. N. Mjedünszkij, N. K. Goncsarov, M. A. Danyilov, E. N. Pjetrova, S. I. Ganyelyin, A. K. Buslya, V. Ja. Sztruminszkij, B. G. Ananyev, N. J. Alpatov, N. V. Zikejev, N. A. Zinyevics és A. G. Mjenzorova) műveiből vesszük, különösen felhasználva azokat a dokumentáló szövegeket, amelyeket a felsorolt szerzők bőven meríthettek *Usinszkij*nek gazdag és sokoldalú szellemi hagyatékából.

K. D. *Usinszkij* a nyugati időszámítás szerint 1823. március 5-én az oroszországi Tulyában, egy kincstári tanácsos fiaként született. Középiszkolai és jogi tanulmányai végeztével a jaroslavszi liceumban a jogi enciklopédia és pénzügytan előadója lett. Néhány év múlva a szentpétervári vallásügyi minisztérium hivatalnokaként látjuk viszont. Később a *Gatcsinszkij-árvaház* irodalomtanára, majd 1859-től A Nemesi Leányokat Nevelő Társaság osztályainak s az ezzel az intézménnyel kapcsolatos szentpétervári Sándor-Intézetnek a felügyelője. Ebben az állásában három év múlva haladó szellemű gondol-

kodása miatt védekezésre kényszerül, majd gyógykezeltetése végett s egyúttal a jelesebb nevelési intézmények tanulmányozására Svájcba kér kiküldetést. Ettől kezdve családjával együtt nagyobb részét külföldön tartózkodik. Ausztria és Svájc városain kívül felkeresi Stuttgartot, Augsburgot, Münchent, Lipcsét, Heidelberget, Strassburgot, Mannheimet, majd 1866-ban Itáliában is hosszabb tanulmányutat tesz. Évek mulva a halál is egyik útján éri. Gyöngye tüdejével a tél elől a Krími-félszigeten keresve menedéket, útközben meghűlt s 1871. január 3-án örökre lehunyta szemét. A kievi Vüdübeckij-kolostorban temették el.

Usinszkij tehát mindössze negyvenhét évet élt, gyenge szervezetével és meg nem értő szellemi környezetével folytatott állandó harcok között. Sokágú, gazdag irodalmi munkásságával, szervező tevékenységével és eszmeébresztő hatásával azonban az orosz művelődésnek s különösen az orosz nevelés ügyének egyik legnagyobb alakja lett. Mint különböző folyóiratok munkatársa, kezdetben földrajzi és néprajzi cikkekkal, műfordításokkal s egy nagyértékű szemleirovat vezetésével fejt ki igen hasznos és megbecsült irodalmi munkásságot. De már ekkor hozzákezd nagyhatású pedagógiai cikkei írásához, amelyek a nevelés legkülönbözőbb kérdéseivel foglalkozva, alapjává lettek az orosz iskolaügy teljes átalakulásának. A külföld intézményei közül elsősorban Észak-Amerika iskolai reformjait s közoktatási szervezetét igyekeznek megismertetni honfitársaival. Majd alapvető, általános kérdésekről értekeznek. Ilyen tárgyak: a pedagógiai irodalom haszna, a nemzeti eszme a társadalmi nevelésben, az írás-olvasás szerepe a műveltség terjesztésében, az orosz nyelv kezdeti tanítása, a vasárnapi iskola haszna, az ipariskolák nélkülözhetetlensége a székvárosban, a munka lélektani és pedagógiai jelentősége, a nevelés mint művészi tevékenység. Rendkívül tartalmas és gondolatébresztő írások tanulmányútjairól szóló hivatalos jelentései. „Pedagógiai utazás Svájcban” s „A francia nőnevelés elhanyagoltsága” címen a nagy nyilvánosságnak is beszámol ilyennemű tapasztalatairól. Hasonló tárgyokról, szellemi és gyakorlati törekvéseiről, kortársaihoz való viszonyáról s főként mélyesen öszinte, becsületen emberi énjéről fennmaradt Naplóból és Leveliből nyerünk rendkívül értékes adatokat. Egy tanulmányában áttekintést ad az orosz népiskolák keletkezéséről. De közben hozzányúl az antropológia, a lélektan, a didaktika középponti kérdéseihöz is. Részletes tanulmányokban szól az emberi szervezet fővonásairól, a lélek problémájának állásáról, az érzelmekről, az értelmi folyamatról. Mindez részben vázlat, részben előtanulmány és melléktermék élete főmunkájához, amelynek tervezett három kötetéből kettőt sikerült is befejeznie „Az ember, mint a nevelés tárgya. Egy pedagógiai antropológia kísérlete” (Cselovjkek kak prjedmjet voszpitanijja. Opit prjedagogicseszkovj antropologijij) címmel. Közben huzamosabb időn át szerkesztője a közoktatási minisztérium hivatalos lapjának is. A bölcséleti mélységekben járó tudós és író nem húzódik azonban a népművelés szerényebb feladatainak szolgálatától sem. A népnevelés magasztos gondolatától áthatott lelkülettel, de egyúttal a vérbeli íróművész alkotóvágyával és ösztönével tankönyvek írására is vállalkozik, s ezekkel oly tökéletes alkotásokat ad az orosz ifjúság kezébe, hogy azok a maguk korában európai viszonylatban is egyedül álltak s közvetlen hatásuk még ma is él a nyelvi és irodalmi tekintetben kétségtelenül igen magas színvonalú orosz népoktatásban. „Gyermekvilág — Gyetszkij Mir”, „Chresztomatijja”, „Anyanyelv — Rodnoje Szlovo” c. kötetei s „Bukvár”-ja, vagyis „Ábc-és könyv”-e pedagógiai és irodalmi vonatkozásban egyaránt remekművek. Ha ehhez a sokágú, mély és kivételesen művészi munkássághoz hozzászámítjuk még Usinszkijnek különösen a nőnevelésre és tanítóképzésre vonatkozó részletesen kidolgozott s lényegében meg is valósult reformtervezetét, máris megfelelő fogalmat alkothattunk annak a tételnek igazságáról, hogy Usinszkij az orosz nevelésügynek, de az európai neveléstörténetnek is egyik legtevékenyebb s valóban figyelemreméltó szereplője volt.

II.

Amikor az orosz nevelés története Usinszkijt mint az orosz iskola atyját, az orosz tanítók tanítóját s az orosz neveléstudomány megalapítóját tiszteli és emlegeti, nem feledkezik meg azokról az értékes kezdeményezésekről, amelyek a XVII. századig visszanyúlnak, s amelyek különösen a XVIII. században s a XIX. század első felében az orosz szellemi élet olyan jelentékeny képviselőinek, mint Radiscev, Novikov, Lomonoszov, Herzen, Bjelinszkij, Csernüsevszkij, Dobrolyubov, műveiben szólalnak meg. Ifjúkorában Usinszkij személy szerint is több jeles pedagógus hatása alatt fejlődhetett, s különösen Pirognak, a múlt század hatvanas éveinek pedagógiai mozgalmát annyira kifejező „Életkérdések“ c. cikke volt döntő hatással rá. De ő teremtett először orosz földön szerves, eredeti pedagógiai elméletet, mely kiterjeszkedett minden alapvető problémára, s kidolgozta a nevelés lélektani feltételeit is. Ő kellett itt először érdeklődést szelésebb körökben a pedagógia irodalma iránt s hatalmas lökést adott ezzel a nevelői gondolkodás fejlődésének. Pedagógiai elmélete kidolgozásához a bölcséleti, lélektani, földrajzi, történelmi és közgazdasági ismeretek teljes felvérteztségével fogott, kritikailag felhasználva a vonatkozó kérdések egész értékes angol, francia és német irodalmát.

A józan valóságérzék jellemzi legfőképpen akár egyes dolgozataiban, akár főművében ezt a pedagógiai gondolkozást. Mintegy alaptétele, hogy tudományunkban elmélet és gyakorlat, eszmék és tények a legszorosabban egészítsék ki egymást. Hangsúlyozza, „ha minden tekintetben nevelni akarjuk az embert, minden tekintetben tanulmányozunk is kell“. Lélektani felfogásában a korabeli tapasztalati lélektan módszereinek és tételeinek talaján áll. A nevelés célját az erkölcsös ember kialakításában látja, az *erkölcs alapját* viszont a *munkában* ismeri fel. „Csak a munkának bensőséges, lelkesítő, életformáló ereje lehet forrása az emberi méltóságnak s ezzel együtt az erkölcsösségnek és boldogságnak.“ „A munka a boldogságnak a földön elérhető s az emberhez méltó egyetlen formája.“ Így Usinszkij számára természetes, hogy a nevelés főfeladata a munkához való kedv s a munkára való alkalmasság kifejlesztése. Ebből következik az egyes részletkérdésekben való állásfoglalása is: a kötelességérzet fejlesztése, a játékos módszerek kerülése, az önálló gondolkodást kifejlesztő s a tanulás nehézségeit vállaltató oktatási módszer ott szerepel pedagógiai követelményei között. A munkáról való magas erkölcsi felfogása megóvjá őt attól a pedagógiai utilitarizmustól, amellyel pl. Locke kezelte ezt a kérdést; de ment marad a gyermeki tapasztalatszerzés túlértékelésétől, a tanulás túlságos megkönnyítésétől és rendszertelenségétől is, amely hibák a Rousseau-felfogás vonalán jelentkeznek.

Szerves pedagógiai rendszerének középpontjába Usinszkij a *nemzeti eszmét* állítja be. De nem azt a szlávofil vagy pánszláv jellegű nagyorosz eszmét, amely a cári önkényuralom hivatalos programjaként hirdette meg az autokrácia, orthodoxia és nacionalizmus szerves egységét, a „szamogyerzsávije, pravoszlávije, národnoszty“ Uvarovtól megfogalmazott híres jelszavát. Usinszkij a XIX. századbeli orosz szabadságharcok hőseinek tisztult és önzetlen nemzeti eszményét vallja, amely tiszteli a másik nemzet egyéniségét is, s előfutárja a Tanácsköztársaság mai nagylelkű nemzetiségi politikájának.

A nevelés középpontjába helyezi a nemzeti eszmét, mert szerinte egy nép történeti élete csak ebből az egyetlen forrásból buzoghat elő. „Egy nép nemzeti eszme nélkül — test lélek nélkül, amelyen teljesednie kell annak a törvénynek, hogy széthulljon és belevessen más testekbe, amelyek megőrizték önállóságukat.“

Érdemes pontosabban szemügyre venni a nemzeti eszme fogalmának fejlődését Usinszkij gondolatvilágában. Már égy, 1848-ban „A pénzügyi hivatalnokok képzéséről“ tartott beszédében úgy fogta fel a nemzetiséget, mint egy-egy nép önkialakításának eredményét, amely történelmi fejlődésétől, életének

társadalmi feltételeitől, területének földrajzi adottságaitól függ. „A nemzeti eszme a társadalmi nevelésben“ című és egyéb munkáiban a nevelés nemzeti jellegének hasonlóképpen történeti kialakulását hangsúlyozza.

A nemzeti eszme, mint pedagógiai rendszerének meghatározó vonása, lel-két hevítő hazafiúi érzésének természetes, logikus kifolyása. „A lehető leg-többet használni hazámnak, íme, életem egyetlen célja, s ennek szolgálatába kell állítanom minden képességetem“ — írja 1849-ben Naplójában. Széchenyi-hez méltó vallomás, s Fáyhoz, a haza mindeneséhez.

Ebben a szellemben követeli, hogy a gyermekben nevelői mindenekelőtt a hazafiúi érzést fejlesszék ki, a nemzeti méltóság átérzését, a polgári kötelességeket tudatát, a haza hősi multjának s nagy alkotóinak, íróinak, tudósainak szeretetét. De ment legyen ez az érzés a nemzeti gögőtől, sőt együtt járjon vele más nemzetek megbecsülése is. Hangsúlyozza, hogy a valódi hazaszeretet megkívánja a haza minél teljesebb megismerését. Fáj neki, hogy a korabeli iskolákban a tanulók hibátlanul megmutatják térképükön Kalkutta helyét s akár-melyik ország főbb folyóit, de akárhányszor nem ismerik saját hazájuknak sem folyóit, sem jelentősebb városait. Legfőképpen pedig megkívánja a nemzeti szellemben való nevelés a haza földjének és természeti viszonyainak ismerete mellett a nemzeti nyelv- és irodalomnak s a nemzet történelmének buzgó tanulmányozását.

A nemzeti érzés egyik legfőbb megnyilvánulása a nép hatalmas alkotó erőibe vetett hit legyen. Az orosz nép teremtette meg a szépséges, gazdag orosz nyelvet s azt a csodálatos népköltészetet; dalt és zenét, amely a legnagyobb alkotók ihlető forrása lett. A népnek a természethez és élethez való viszonyában megnyilvánuló és közmondásokban kifejezett bölcsességét építik tovább a gondolkodók bölcselői rendszereikben. Betetőzi mindezt az a követelés, hogy demokratikus módon a nép szelleme legyen önművelésének meghatározója. Ne gyámkodjanak fölötte idegen szellemű bürokraták s ne kényszerítsenek reá töle teljesen idegen szellemű iskolákat. „Annak a nevelésnek — írja Usinszkij —, amelyet maga a nép teremtett meg s amely népi kezdeményezéseken nyugszik, megvan az a nevelő ereje, amellyel a legjobb rendszerek sem bírnak, ha elvont, vagy idegen nemzetektől kölcsönvett eszmék az alapjaik... Nem a pedagógia s a pedagógusok, hanem maga a nép építi ki a jövőbe vezető utat: a nevelés csak közlekedik ezen az úton, s más társadalmi erőkkel együtt csak segíti az azon való haladásban az egyedeket s az új nemzedékek sorát.“ Usinszkij boldogan látja meg a nép művelődési vágyát. „Ahol csak megnyílt egy iskola — írja —, két-három nap alatt zsúfolásig megtelt.“ Arról ábrándozik, hogy minden faluban, amelyben legalább harminc udvarház van, „jó iskola — charósaja skola“ legyen; ne csak olyan, amelyben írni, olvasni és számolni tanítanak, hanem valódi népet nevelő és művelő iskola, amely a nép szükségleteinek és művelődési vágyának minden tekintetben eleget tesz. Íme, a demokráciák magasabb műveltséget is adó „általános iskolájának“ gondolata! Usinszkij mindenestre jogosan kapta „az orosz népiskola atyja“ nevet. Küzdelme ezért az iskoláért, szervezetének, tantervének és tanítási módszereinek kidolgozása szorosán következett a nemzetnevelésről vallott alapeszméjéből.

Bár kitűnő tudományos felkészültsége lehetővé teszi számára, hogy természetes eklekticizmussal felhasználja a neveléstudomány megismert európai vívmányait, s Usinszkij vallja is, hogy „más népek pedagógiai tapasztalata drága öröksége valamennyinek“, azonban határozottan követeli az orosz nevelés önállóságának és öncélúságának érvényesítését — különösen a német pedagógia törekvéseivel és gyakorlatával szemben. Élesen bírálja ennek elvontságát, pedáns voltát, formalizmusát. Önteltséggel vádolja az egész pedagógiai világ irányítására való törekvésében. A német nevelőktől kidolgozott „általános emberi eszményben“ a németiségnek saját nemzeti ideálját ismeri fel. Különösen szembehelyezkedik Herbart, Beneke, Fröbel gondolataival s erősen

kifogásolja a német növevelést. Tudományos alaptételként hirdeti, hogy nem lehetséges egyetemes nevelési rendszer, nemcsak gyakorlatban, hanem elméletben sem, s hogy éppen ezért minden népnek ki kell alakítania a maga sajátos szükségleteinek megfelelő nevelési elveit és eljárását.

Usinszkij a nemzeti eszme legmélyebb kifejeződését — amint már említettük — a nemzet nyelvében ismeri fel. Természetes, hogy ennek egészen rendkívüli szerepet szán pedagógiai rendszerében. A neveléstörténet orosz művelői jogosan hivatkoznak arra, hogy az „Anyanyelv”-ről írt cikke az egyik legjobb munka, amelyet a pedagógiai világirodalomban az anyanyelvnek a nevelésben betöltött szerepéről írtak. Szerintük senki sem tárta fel mélyebben e kérdést, senki sem kötötte össze ezt szorosabban a nevelés alapjaival, senki sem beszélt az anyanyelvről szebben és több lelkesedéssel, mint ahogyan azt Usinszkij tette.

„A nemzet nyelve — írta — a legszebb, soha nem hervadó, örökön újra nyíló virága egész életének, amely messze a történet határai mögött kezdődött. A nyelvben meglekésül a nép és a haza, benne a nemzeti lélek teremtő erejétől gondolatba, képbe, szóba öltözik a szülőföld ege, illata, élő természete, éghajlata, síkságai, hegyei és völgyei, erdei és vizei, zivatarai és viharai, a hazai földnek mindaz a mély, eszmével és érzéssel teli hangja, amely oly hatalmasan szól az embernek olykor zord hazájához érzett szerelméről s oly hallhatóan csendül meg a nép költőinek ajkán a honi dalokban és dallamokban. De az anyanyelv fénylő, átlátszó mélységeiben nemcsak a szülőföld képe tükröződik, hanem a nemzeti lélek egész története is. A nemzedékek egymást váltva továtűnnek, de az egyes nemzedékek életének haszna örökül marad az utódokra. Az anyanyelv kincseskamrájában egyik nemzedék a másik után halmozza fel mélyen átélte szívbeli indulatai gyümölcseit, a történelmi események, hit és gondolkodás eredményeit, a megélt bánat s átélte öröm emlékeit, — egy szóval lelki életének minden nyomát féltve-óva őrzi anyanyelvében a nemzet.

A nyelv a legelőbb, örökké sarjadó, legmaradandóbb kötelék; egyetlen nagy történeti egészbe fűzi össze az elköltözött, élő és eljövendő nemzedékeket. Nemcsak kifejezi a nemzet léttelenségét, hanem maga az eleven élet. Ha elnémult a nemzeti nyelv, — megszűnt a nemzet!”

Usinszkij „Az orosz nyelv kezdeti oktatásáról” írt munkájában részletesen megmutatta, hogyan állítsuk az anyanyelvet az oktatás középpontjába, hozzáfűzve a természetre, honi földre és történelemre vonatkozó elemi ismeretek olvasmányokon alapuló közvetítését. Sok egyéb írásán kívül ebben is a didaktika kitűnő művelőjének bizonyul, aki e mellett mesteri biztossággal kezeli az erkölcsi és esztétikai nevelés kérdéseit is. Az orosz neveléstörténet büszkén állítja, hogy a világ pedagógiai irodalmában a didaktikai eszmék gazdagságában legfeljebb Comenius és Pestalozzi multa fölül, orosz viszonylatban pedig, a gyermeki lélek mély titkainak átérzésében és felfedezésében, Tolsztoj Leóhoz hasonlítja. Usinszkij különösen részletesen kidolgozta a tudatosítás és rendszerezés, a fokozatosság, a szemléltetés, az ismereteket biztosító begyakorlás alapvető didaktikai kérdéseit. Tökéletes módszertani képét rajzolja meg a tanítási óra felépítésének és levezetésének is. Nagy gondot fordít a gyermeki öntevékenység megszervezésére s az ismétlés módszereinek kifejtésére. S végül a pedagógiai elmélet és gyakorlat egységére vonatkozó követelését tankönyvei megalkotásával valósította meg.

Olvasókönyvei, a „Rodnoje Szlovo — Anyanyelv” négy kötete s a „Gyetszkij Mir — Gyermekvilág” c. könyve valóságos forradalmat jeleztettek az orosz népoktatás történetében. A XIX. század első felének nehézkes, ósdi nyelvzetű, a gyermek képességeivel nem számoló, érdektelen olvasókönyvei után először jelentek meg ezekkel olyan könyvek, amelyekben minden irányban művelő, a valódi életet bemutató, a gyermeki lélek szükségleteit kielégítő, érdekes anyag pompásan fejlesztette a gyermekek nyelvét és gazdagította gondolatvilágukat. Ezek használták fel először a népköltészet remekait, a me-

séket, közmondásokat, találós kérdéseket, szállóigéket. S felhasználták hatalmas mértékben a legjobb orosz írók alkotásait. A „Gyermekvilág“ 118 olvasmányt ad Puskin, Krülov, Kolycov, Nykityin, Nyekraszov, Majkov, Plyescsejev és mások műveiből, az addig használt olvasókönyvekben viszont egyedül Krülov műveivel, az orosz Lafontaine meséivel találkozunk. S a nemzeti érzés forrósága hatja át e tankönyveket. Usinszkij kortársai úgy érezték, hogy az „Anyanyelv“ kötetei úgy hatottak az iskolában, ahogyan „Ruszlán és Lyudmila“, Puskinnak a mi „Csongor és Tündénket“ eszünkbe juttató nagyszerű népmesei romantikájú alkotása az irodalomban. Usinszkij tankönyvei egészen új szellemükkel, a gyermeki nyelv- és ismeretvilágra tett hatásukkal, széles körökben való tartós elterjedésükkel, az orosz nép későbbi tankönyvíróira s az orosz föld többi népeinek tankönyvirodalmára gyakorolt befolyásukkal érthetően juttatják eszünkbe a világ iskolakönyvirodalmának legelterjedtebb, legnagyobb hatású könyvét, Comenius Ámosz „Orbis Pictus Sensualium“-át. A megiratásukat követő huszonöt év alatt az „Anyanyelv“ kötetei 7,875.000-nyi példányszámban, a „Gyermekvilág“ 1,138.000 példányban jelent meg. Még a múlt század utolsó negyedében is ezek voltak a legelterjedtebb orosz iskolakönyvek. Ahogy Comenius nevét maga az „Orbis Pictus“ is halhatatlanná tette volna, csupán tankönyveiért is érthetően úgy él Usinszkij az orosz nevelés annaleséiben, mint „az orosz nép tanítója és nevelője“.

Usinszkij szorosan egybeköti az értelmi nevelést az erkölccsel. Vallja, hogy az *erkölcsi ráhatás teszi a nevelés főfeladatát*. Patriarkálisan vallásos szellemű családban felnöve, természetesen módon áthatják nevelői gondolkodását gyermekkora emlékei. Az erkölcsiség alapját a közjóra irányuló cselekvésben találja meg. „A társas érzés — mondja — más szavakkal az erkölcsi érzés.“ Ostorozza az önzést, a tétlenséget, a kevélységet és fősvénységet, a képmutatást s a bűnöknek egyéb válfajait; s magasztalja a hazafiúi és emberi érzést, az őszinteséget s a meggyőződés következményeinek vállalását, a társadalmi kötelesség átérzését, az igazlelkű becsületességet, a férfias helytállást, a munkaszeretetet és fegyelmezettséget. Különösen figyelemreméltó az erkölcsi nevelésben alkalmazott eljárása; nagyszerűen érti, hogyan lehet unalmas morálpédikálás helyett emberi közvetlenséggel fejleszteni és erősíteni a gyermek erkölcsi természetét.

Az, hogy Usinszkij oly mélyen átéli a gyermek lelkivilágát s hogy pedagógiai elméletében oly nagy mértékben számbaveszi s tankönyveiben annyira kielégíteni igyekszik a gyermeki lélek esztétikai igényeit, s hogy annyira érzi az emberi szó s a természet varázsát, hogy kis mértékben a saját maga *művész-költői énjében* leli magyarázatát. Kiváltságos, kimagasló alakja ő ebből a szempontból is az egyetemés neveléstörténetnek. Eszményi képviselője a nevelői ideálnak, művésze a lelkek alakításának, de művésze, a szó elsődleges értelmében, az önkifejezésnek, a tökéletes megnyilvánulásnak s így az esztétikai varázs mélyen megragadó alkalmazásának is. Ha visszagondolunk arra, ahogyan az ímént az anyanyelv titkairól beszélt, akkor természetesen vesszük azt a rávonatkozó közlést, hogy műveinek akárhány lapján a legmagasabbrendű íróművészet nyilatkozik meg. Ifjúkorában drámaírással is próbálkozott. Ebben ugyan nem voltak sikerei, egyik ifjúkori novellája viszont („A volchovi út — Pojezdka za Volchov“) az orosz föld és természet olyan szenvedélyes szerelmesét s halhatatlan énekesét is, mint Turgyenyev volt, valósággal elbűvölte. Gyermekkori visszaemlékezésének hangjait hallva, nemcsak a költőt, hanem az embert és a jövőd nevelőt is megérezzük: de itt még a comeniusi józanságon és bölcseségen innen, Rousseau képzeletét és rajongását s Pestalozzi réveteg sejtelmességét is. „Hányszor elábrándoztam itt — írja —, a Gyeszta gyönyörűséges partján, ezeken a folyóra csúngó partfalakon. Hányszor megelevenedett és betelt benyomásokkal az életem, amikor közeledett a tavasz. Minden lépését, minden legkisebb változását követtem a tél és a nyár küzdelmében. Az olvadó hó, a folyó sötétülő jege, a szélesedő jégrések a part-

nál, a tócsák a kertben, az itt-ott a hóból előbukkanó föld, a madarak visszatérése, a megelevenedő erdő, a hegyekről zúgva lerohanó patak, — minden az én szenvedélyes, megingathatatlan figyelmem tárgya volt, s a természet benyomásai oly túláradóan eltöltötték lelkemet, hogy félig ittasan jártam-keltem mámoruktól. De egyszerre csak a hónap is vége lett, s a kertben a fák zord csupaszságát mindenfelől integető titokzatos zöld rügyek váltották fel, majd előszökött a meggyfavirágok tejfehér erdeje, rózsaszínt öltöttek az almafák, a gesztenyefa is kifakasztotta és szétnyitotta szépséges virágait; s én minden alkalommal úgy rohantam haza a gimnáziumból, mintha nem tudom miféle kincs várna ott reám.“

Az élmények emberét s a remek tollú író-t még sok idézettel megmutathatnók. A már említett tanulmányban („A munka lélektani és pedagógiai jelentőségében“) többek között a munkájáról csöndesen otthonába-térő földművest mutatja be. De milyen képek, jelzők, hasonlatok között, a beszédnek milyen belső ritmusával és zengésével! Vagy az „Anyanyelv“ c. tankönyvének kötetei mennyi egyszerű szépséget, mindig remek nyelvet, s mennyire a szülőföld, a családi béke s boldog gyermekkor líráját mutatják be!

III.

Amint már említettük, Usinszkijnek az orosz nevelés történetében nagy rangja van: ő „az orosz tanítók tanítója“. Rendkívül nagyra tartotta a tanító szerepét s jelentősen emelte ezzel az orosz tanító társadalmi tekintélyét. A nevelés és oktatás legszorosabb egységét hangsúlyozta s mindennél fontosabbnak mondta a nevelő személyének növendékére gyakorolt befolyását. „Kétségtelen — mondja —, hogy sok függ az intézmény általános berendezésétől, de a fődolog mindig a nevelő személyének közvetlen hatásától függ majd, a nevelőtől, aki szemtől-szemben áll növendékével. A nevelő személyének az ifjú lélekre gyakorolt hatása adja azt a befolyásoló erőt, amelyet nem pótolhatunk sem tankönyvekkel, sem erkölcsi tételekkel, sem a büntetések és jutalmazások rendszerével.“ Az orosz nevelés történetének évkönyvei feljegyezték, hogy a hatvanas években Usinszkij hatására lelkes fiatal emberek seregestől jelentkeztek néptanítói szolgálatra. A tanítók számára alkotta meg élete főmunkáját, a már többször említett, „Az ember, mint a nevelés tárgya“ című nagyjelentőségű pedagógiai lélektanát. Nekik írta főtebb említett neveléstani cikkeit, tanulmányait, tankönyveit. S kidolgozta egy „Tanítói szeminárium tervét“, amely évtizedekre alapja lett az orosz tanítóság képzésének. A középiskolák tanárainak képzésére Pedagógiai Fakultások felállítását szorgalmazta. Ezt az akkori viszonyok között teljesen meglepő gondolatát a Tanácsköztársaság valósította meg. Ő volt egyik megszervezője az orosz Pedagógiai Társaságnak s egyúttal elindítója az orosz tanítóság érdekképviseleti társulásának. Feljegyezték róla, hogy csodálatos érzéke volt a nevelői tehetségek felfedezéséhez és kiválogatásához. Buzdítására és irányítása mellett — amint már említettük — sokan vállalták a nevelés ügyének apostoli szolgálatát.

Teljesen alapvető szerepe volt a középfokú orosz nőnevelés megszervezésében. Sokéves külföldi tanulmányútja is elsősorban ennek a gondolatnak szolgálatában állt. A nőben a teljesjogú embert látta, hangsúlyozta rendkívüli feladatát a gyermeknevelésben, teljesértékű képzést kívánt a női nemnek, s kiküzdötte számára a pedagógiai pályára megnyitását is. „A férfi és a nő — írja — egyenlőjogú személyiségek, egyenlőképpen önállóak és egyenlőképpen felelősek.“ Az anyában látta a gyermek természetes nevelőjét s nevelési rendszerében nagy helyet juttatott a családi nevelésnek. Boldogan tapasztalta, hogy az orosz családi életben mély meghittség, szívéllyesség, családi érzés s egymással törődés uralkodik s kevés nyoma van az álszemérmes vagy érzélgős

önzésnek, amelyet — érzése szerint — nem ritkán tapasztalt külföldi útjai alkalmával.

Egyik hozzá legközelebb álló tanítványa halálának negyedszázados fordulóján emlékét idézvén, az oroszország nevében így beszélt róla: „Usinszkij a mi igazi nemzeti nevelőnk, amint Lomonoszov a nemzeti tudósunk, Szuvorov a nemzeti hadvezérünk, Puskin a nemzeti költőnk s Glinka a nemzeti zeneszerzőnk“. Csakugyan az orosz neveléstörténet azt mutatja, hogy Usinszkij hatása az orosz pedagógia fejlődésére igen nagy volt. Ahogy Puskin nyomán követőinek egész serege indult, Usinszkij hatása alatt fejlődtek mind a jelentős orosz pedagógusok. Az egész S. S. S. R., a Szocialista Tanácsköztársaságok Szövetségének különböző nemzetekbeli nevelőire is igen nagy mértékben hatott, sőt a Balkán-félsziget szláv országaiban, Bulgáriában és Jugoszláviában is elevenen él műveivel és példájával.

Amikor most hazájában halálával és kegyelettel idézték emlékét, nagy lelkevel, kiváltságos szellemével s kivételes nevelői egyéniségével megismerkednünk — úgy érezzük — a magyar nevelés ügyére nézve sem volt haszon nélkül való.

Kováts Gyula.

EGY RAJONGÓ LEÁNY FELJEGYZÉSEI.*

Az ifjúkori naplóról.

A következőkben egy 14 éves leány naplószerű feljegyzéseit kívánom közzétenni. Ez a kísérlet, hogy naplót használjunk fel az ifjúság lelkiéletének tanulmányozására, nem új az ifjúságtanulmány munkaterületén. Mégis — kezdettől fogva — hangzottak el vele szemben aggodalmak.

Mindenekelőtt kétségtelen, hogy nem minden fiatal fiú és leány ír naplót. A leányok többen, a fiúk kevesebben; ismét többen az emelkedettebb társadalmi és előnyösebb művelődési viszonyok között élők közül és kevesebben azok közül, akiket az élet már korán kereső foglalkozásra szorít. A dolog természete szerint a legtöbb napló a befelé forduló, elmélyedő hajlandóságúak közül kerül ki, — ezek kedvező külső körülmények között úgyszólván kivétel nélkül készítenek életük hosszabb-rövidebb szakaszán naplószerű feljegyzéseket, vagy más, önmagukat elemző irodalmi alkotásokat. A kifelé irányult, cselekvő beállítottságú fiatalok között ritkán találunk naplóírókat, irodalmilag termékenyeket is alig. Az ifjaknak a naplóból elénktároló lelki képét egymagában nem tekinthetjük tehát az ifjúkor lélekrajzára nézve feltétlenül szimptomatikusnak.

Az ifjúkori naplók felhasználásának másik nehézsége, hogy nem nyújtanak teljes képet a fiatalok életéről, még lelki mozgalmairól sem. A mindennapok gerincét tevő szürke eseményeket érthetően csak ritkán említik, hasonlóképpen csak töredékesen írják le legtöbben lelki élményeiket is.

Végül a naplók nem mind egyformán őszinték. Nem is szólva azokról a fiatalokról, akik felnőttek ellenőrzése, azok irányítása mellett írnak, a többieket is befolyásolhatja az a lehetőség, hogy feljegyzéseik mások, avatatlank kezébe kerülnek. De ha egészen őszinte akar is lenni a naplóíró fiú és leány, ha teljesen hű képet akar is rajzolni magáról — nagyon sokan akarják ezt, sőt számosan éppen ezért kezdenek naplót írni —, vajjon sikerül-e neki? Gátat jelent már kifejezőképességének korlátolt volta, torzulást okoz fogya- tékos önismerete, valamint az a tény, hogy az önmagáról alkotott kép, az

* A Magyar Paedagogiai Társaság 1947. február 15-én tartott felolvasó ülésén elhangzott székfoglaló előadás.